

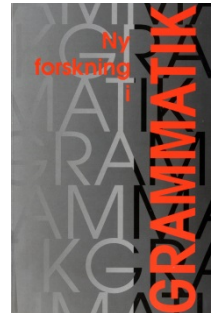
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Lingvistik - nu som semiotik

Forfatter: Per Durst-Andersen

Kilde: Ny Forskning i Grammatik 15, 2008, s. 31-48

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2008

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Ny Forskning i Grammatik (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Lingvistik – nu som semiotik

Per Durst-Andersen

1. Introduktion

Vi står over for en række problemer som ingen tilsyneladende har haft den fjerneste anelse om. Jeg taler om Saussures teori om tegnets arbitraritet fra 1916 og om Bühlers Organon-model fra 1934. I det følgende vil jeg forsøge at identificere problemerne og senere forsøge at løse dem.

2. Saussure endnu engang

2.1. Saussures tegnopfattelse og hans indflydelse

Som bekendt revolutionerede Saussure den ganske lingvistik ved at sige at sproget er et tegnsystem bestående af et udtryk, et lydbillede eller *signifiant*, og et indhold, et begreb eller *signifié*. Han sagde endvidere at der består en arbitrær, dvs. en fuldstændig vilkårlig, relation imellem udtrykket og indholdet, og at denne relation er etableret ved hjælp af en konvention (Saussure 1916: 66ff). Dette har siden været udgangspunktet for alle lingvistiske teorier. Det betyder at man siden Saussure mener at sproget består af ord eller leksemer, der er symboler og således ikke indekser eller ikoner (jf. Peirce 1932). Saussure nævnte ikke noget om grammemernes særlige semiotiske status, og det har så vidt jeg kan bedømme ikke bekymret nogen sidenhen. Skiftet fra ordet, det simple tegn – den yndede genstand indtil 1957, til sætningen, det komplekse tegn – den foretrukne genstand siden 1957, har ikke haft den ringeste indflydelse på lingvistikens semiotiske grundlag.

2.2. Problemet kort og godt

Som sagt har ingen sat spørgsmålstegn ved tegnets tosidighed og ved dets arbitraritet. Jakobson (1962, 1963 og 1965) forsømte ikke nogen lejlighed til at kritisere Saussure og fremhæve Peirce. Han

gik imod Saussures opfattelse af tegnet som arbitrært, men alle hans eksempler på indeksikalitet og ikonicitet er hentet fra morfologien eller syntaksen, hvorfor han aldrig fik taget rigtigt hul på problemet: Hvad er formålet med at leksemet er arbitrært? Ingen har tilsyneladende nogensinde stillet sig selv dette spørgsmål. Og det blev ikke stillet af Jakobson selv, selv om han netop gik ind for et teleologisk syn på grammatik – en særlig funktionalistisk variant – og hele livet kæmpede for at udvikle en sådan sproglig model, kaldet *means-end model* (se fx Jakobson 1963).

2.3. Diskussion af tegnets arbitraritet og dets rolle

Vi opretholder det skarpe skel mellem sprogets leksikon, dvs. leksemer der udgør et såkaldt additivt system, og dets grammatik, dvs. grammemer der udgør et såkaldt struktureret system. Leksikonnet består i princippet af tre ting: 1) navne for genstande i form af substantiver; 2) navne for situationer i form af verber; og 3) navne for kvaliteter i form af adjektiver. Uden et grammem ville et leksem ikke kunne pege ud over sig selv. Fællesnavnet *bog* skaber et *image*, men ikke et billede af en bestemt bog, og samtidig en *idea*, men ikke nogle bestemte tanker om en særlig bog. Navnets helt abstrakte evne gør det i stand til at referere til en hvilken som helst “bog” i en fortidig, nutidig eller fremtidig verden, og i en hvilken som helst objektiv eller forestillet verden. Jeg kalder denne helt specielle evne for leksemet **omnipotens**. Leksemet har netop denne evne, fordi det er et symbol, hvor der er en arbitrær relation mellem udtrykket, fx *bog*, og indholdet, fx “bog”.

Ordet *morgen* kan anvendes om en hvilken som helst “morgen” i fortiden, nutiden og fremtiden. Der er ingen begrænsninger overhovedet. På samme måde kan *Morgen!* eller *Morning!* bruges som en hilsen hver eneste morgen og kan siges til alle der forstår dansk eller engelsk. Hvis vi sammenligner dette med enhver anden tilsvarende non-verbal hilsen såsom et godmorgen kys, en godmorgen omfavelse, et godmorgen knus, et godmorgen håndtryk, et godmorgen nik og et godmorgen vink (der alle fungerer som såkaldte *emblem*er eller intentionelle gestus, jf. Kendon 1995 og McNeill 1992), så er der ingen af dem der har det sproglige tegns omnipotens. Og dette skyldes netop at de alle indeholder indeksikalske og ikoniske elementer.

Alle de symbol-lignende hilse-gestus kan siges at indeholde to typer af indhold (jf. Jensen 1999). For det første indeholder de alle "I hereby show you my respect" – det knytter sig til gestussen selv og dens retning. For det andet involverer de også "We hereby reconfirm our mutual relationship" som opstår, når modtager gengælder afsenders hilsen, dvs. det er effekten af en succesrig kommunikationssituation. Pointen er imidlertid at selv om jeg kan sige *Morgen!* eller *Morning!* til min kone, til min nære ven, til min kollega, til en person jeg møder daglig på min vej til arbejde, og til en total fremmed person som jeg ser for første gang foran mit kontor, så kan jeg ikke give et godmorgen kys til en fuldkommen fremmed person eller et godmorgen nik til min kone eller et godmorgen håndtryk til ham jeg møder hver dag, men som jeg aldrig har snakket med. Hver eneste af de non-verbale hilseformer er begrænset i deres anvendelse, fordi de som tegn er alt andet end arbitrære: der er en **diagrammatisk**, dvs. en ikonisk relation mellem udtrykket og indholdet. Den fysiske afstand imellem afsender og modtager afspejler den psykiske nærhed der hersker mellem de samme. Det betyder at hvis afsender og modtager har et nært forhold til hinanden, vil det alt andet lige afspejle sig i den hilseform de vil anvende. Derfor vil jeg kysse min kone, men nikke til én jeg møder hver dag, men som jeg ellers ikke har noget som helst forhold til udover det. Pointen er altså at netop pga. det diagrammatiske forhold kan ingen af de pågældende hilsegestus bruges som et universalie-udtryk. Dét at de indeholder ikoniske elementer, får dem til at tale med en **konkret stemme**. Og dét at de samtidig er **indeksikalske**, dvs. hilse-udtrykket peger entydigt mod modtager, gør dem **dynamiske** og **målrettede**. Der er ingen tvivl om at gestus-tegnene også fungerer som symboler, men det vigtige er at det ikke er muligt at adskille koden fra selve den brugte gestus. Koden er en inhærent del af tegnene selv, fordi tegnene ikke blot er symbolske, men inhærent set også er indeksikalske og ikoniske.

2.4. Konklusion og afgrænsning af problemet

Det er derfor et *must* for et universelt kommunikationsmiddel at have et arbitrært tegnsystem. Pointen er imidlertid at et arbitrært tegn i sig selv er statisk og derfor totalt hjælpeløst i en kommunikationssituation. Symbolet behøver en kode der kan føre det til rette sted. Alt dette vender vi tilbage til nedenfor.

3. Bühler endnu engang

3.1. Introduktion til Bühler's Organon-model

Ligesom ingen havde set noget problem med Saussure, har ingen hidtil set mangler ved Bühlers Organon-model der blev publiceret i 1934, men som egentlig var udviklet i 1918 (jf. Bühler 1934: 28). I sin model betragter Bühler sproget som et kommunikationsmiddel der kræver tre obligatoriske deltagere: en afsender, en modtager, samt genstande og sagsforhold ("Gegenstände und Sachverhalte"). Sproget etablerer en funktion med hver af de tre deltagere: udtryksfunktionen er koblet til afsender, appelfunktionen til modtager, og fremstillingsfunktionen til genstande og sagsforhold (se figur 1).

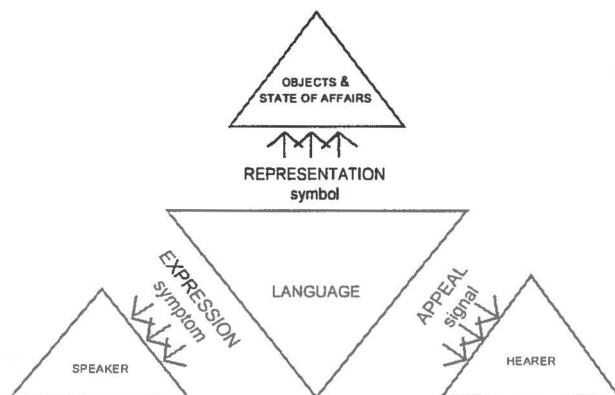

Fig. 1: Bühlers Organon-model

Modellen påvirkede ikke blot al fremtidig forskning inden for lingvistik, oversættelsesstudier og kommunikationsvidenskab, men lagde også grunden til pragmatik i almindelighed og sproghandlingsteori i særdeleshed (jf. Bühler 1934: 30ff). Searles skelnen mellem "expressives – commissives – declarations" ville være utænkelig uden hans lærers indflydelse (Austin 1962), men den var også i direkte forlængelse af Bühlers tre distinktioner, dvs. sproget ift. afsender, modtager og virkeligheden (genstande og sagsforhold) (jf. Searle 1969). På denne måde har modellen været en enorm inspiration og en ledetråd for flere generationer af forskere, skønt ikke alle nødvendigvis selv er klar over det.

3.2. Diskussion af Böhlers sprogfunktioner

Ifølge Bühler er fremstillingsfunktionen den mest dominerende af de tre funktionen (p. 30), selv om alle tre altid er til stede i en ytring. Dét at de alle tre findes i enhver ytring, gør Böhlers sprogfunktioner til en del af formen og ikke substansen (jf. Hjelmslev 1943). Når en person siger *Den hest er meget smuk*, fremstiller ytringen ikke blot et sagsforhold eller en situation der involverer en vis genstand, men den udtrykker samtidig afsenders følelser i videste forstand og fungerer som appel til modtager om at give respons. Jakobsons seks (jf. Jakobson 1960) og Hallidays syv funktioner (jf. Halliday 1975) dukker ikke op i hver en ytring og er derfor at betragte som talefunktioner.

Selv om dette lyder fornuftigt og overbevisende, så opstår der et problem, hvis man læser Bühler grundigt. Hvor hans udtryksfunktion og appelfunktion kun giver mening i en kommunikationssituation, bliver hans "Darstellungsfunktion" brugt i to vidt forskellige betydninger svarende til den statiske og dynamiske betydning af *Darstellung*. Ifølge Bühler repræsenterer sproget både genstande, dvs. enkeltting, og sagsforhold, dvs. situationer, tanker, relationer mv. Der er imidlertid meget stor forskel på disse områder: *repræsentation* er noget statisk og *fremstilling* er noget dynamisk.

Når et sprog repræsenterer genstande, så behøver det ikke gøre det i kommunikation, snarere tværtimod. Denne funktion er i princippet statisk og har en plads uden for en kommunikationssituation. Den afspejler sig i ordbøger i form af leksemer eller ord der tilsammen udgør et sprogs leksikon. Man kalder det også for sprogets benævnelsesfunktion eller nominationsfunktion.

Når sproget repræsenterer situationer, det være sig i en reel eller i en forestillet verden, har vi ikke at gøre med ord, dvs. symboler, men med sætninger eller komplekse tegn som Bühler kalder det, svarende til *supertegn* i Eco's terminologi (jf. Eco 1975). Kort sagt drejer det sig her om sprog i skriftlig og mundtlig diskurs, hvor sproget er et dynamisk fænomen og ikke et statisk. Dette er sprogets fremstillingsfunktion i snæver forstand. Denne dualitet findes ikke hos de to andre funktioner. Det er netop denne dualitet der gør at Bühler lægger afgørende vægt på "Darstellungs"-funktionen, jf. *Die Darstel-*

lungsfunktion der Sprache der er undertitlen på hans bog. Bühler siger helt eksplicit (1934: 30) at sproget er et system der har to klasser af “Darstellungs”-midler, nemlig et for ord, dvs. et leksikon, og et andet for sætningsbygning, dvs. en syntaks. Ifølge ham udfører begge systemer en “Darstellungs”-funktion, og det er netop dens dobbelte natur der gør den til den dominerende funktion og til noget ganske særligt. Han siger på samme sted (1934: 30): “... for at få det helt rigtigt på plads på det sted i figuren (fra p. 25) hvor der står ‘ting [Dinge]’, skriver vi nu den dobbelte betegnelse ‘genstande og sagsforhold’ [Gegenstände und Sachverhalte]“. Med andre ord hævder jeg at Bühler egentlig skelner mellem to forskellige ting ved at sætte et skarpt skel mellem ord og sætninger, men da de har samme benævnelse i tysk, nemlig *Darstellung*, får han slået den statiske anvendelse, dvs. repræsentation, og den dynamiske anvendelse, dvs. fremstilling, sammen i én funktion.

Jeg mener at vi bør fjerne ordet og dets nominationsfunktion fra selve modellen, hvis Organon-modellen skal give mening. På den måde står vi tilbage med en entydig forståelse af “Darstellung” som fremstillingsfunktion, samt tre sprogfunktioner der nu er på linje med hinanden. Alle tre funktioner er kun til stede i en kommunikationssituation og de er kun til stede i kraft af at grammatikken har gjort sit arbejde. Ord er symboler – de er statiske og kan ikke af sig selv deltage i kommunikation. Vi observerede det i forbindelse med *Morgen!* hvor intonationen afslørede at der var tale om en hilsen og ikke kun om nomination af en særlig del af døgnet.

3.3. Diskussion af Bühlers tegntyper

Bühlers Organon-model (se fig. 1) indeholder også en semiotisk lære. Ifølge ham er et hvilket som helst sprogligt tegn, det være sig ordet eller sætningen, “et *symbol* i kraft af tegnets tilforordning til en genstand eller et sagsforhold, et *symptom* (bevis, indikation) pga. dets afhængig af afsenderen hvis indre det udtrykker, og et *signal* som følge af dets appel til modtageren hvis eksterne og interne adfærd det styrer ligesom alle andre kommunikative tegn” (1934: 28). På den måde bliver de tre sprogfunktioner eksplicit knyttet til tre forskellige tegntyper. Ingen har så vidt jeg kan se sat spørgsmålstejn ved den semiotiske triade, dvs. symbol – symptom – signal. Der er imidlertid

et stort problem. Symptomer og signaler er helt klart indekser. Et symptom peger tilbage på afsender og vi går således tilbage i tid til en tidligere oplevelse – der er tale om noget regressivt. Et signal peger fremad mod modtager og vi går derfor frem i tid – der er tale om noget progressivt. Et symbol peger ikke, men nævner blot noget. Der er ikke tale om nogen bevægelse og ej heller om nogen retning. Der er tilsyneladende et misforhold.

Igen får vi mistanke til Bühlers manglende skelnen mellem ord som statiske størrelser og sætninger som dynamiske størrelser. Det giver mening at sige at ord er symboler på deres genstande. Men det giver ikke nogen som helst mening at sige at en ytring er et kompleks symbol på et sagsforhold eller en situation. Hvis alle ytringer var komplekse symboler, ville det betyde at der skulle være en arbitrær og konventionel relation mellem hver enkelt ytring og hver enkel situation. Alle mennesker måtte så lære alle ytringer udenad for at lære hvad de symboliserer – ligesom de i sin tid lærte alle ord udenad for at vide hvad hvert enkelt stod for. Dette går direkte imod et af sprogets vigtigste egenskaber, nemlig dets produktivitet: sproget kan give udtryk for en hvilken som helst ny og gammel tanke, og alle kan forstås af en hvilken som helst sprogbruger der kan det pågældende sprog (se fx Hockett 1963, Jakobson 1968 og Lyons 1977: 76).

Kort sagt er ord symboler, men sætninger kan ikke være det. Sætninger må fungerer som indekser – de må udføre en udpegende funktion, hvorved de samtidig bliver dynamiske og målrettede. Dette betyder at vi må fjerne *symbol* fra Bühlers triade og i stedet søge efter det indeks der skal erstatte det. Vi er således på udkig efter et navn til det tegn der peger på den situation i virkeligheden, der gav afsender en oplevelse og som modtager vender tilbage til, når han har afkodet ytringen. Jeg vælger termen *model*, og definerer den som det indeks der passer til sprogets fremstillingsfunktion: en ytring er en model, fordi den peger på en særlig situation – udover at den også samtidig er et symptom på afsenders oplevelse af denne særlige situation og et signal til modtager om at finde en tilsvarende oplevelse hos sig selv. Derved når vi frem til følgende indeks-triade: **model – symptom – signal**. Anvender vi Peirce's trikotomiske tankegang, er *model* førstehed, *symptom* andethed, og *signal* tredjehed.

3.4. Konkluderende bemærkninger

Organon-modellen forklarer hvorfor modtager hele tiden må tolke en ytring på tre forskellige måder for at trække al mulig information ud af ytringen. En ytring vil således altid fremstille en specifik situation, udtrykke afsenders forhold til denne og samtidig appellere til modtager om at finde ud af ytringens og ytringsdelenes informationsmæssige status for senere at nå frem til den refererede del af virkeligheden gennem mentale modeller. Det betyder at Bühlers Organon-model er en afkodningsmodel – det er **modtagers model**. Den er en *både-og* model, fordi en ytring altid vil være en model af en situation, et symptom på afsenders oplevelse og et signal til modtager om at finde en matchende oplevelse og en matchende situation. Eftersom alle sprogbrugere ved dette, må de også vide det som afsendere. På den måde opstår det naturlige spørgsmål: hvilken tegn- og kommunikationsmodel fungerer som afsenderens udgangspunkt? Hvilken model guider afsender, når han får en intention og gerne vil verbalisere den? Vi taler altså om en kodningsmodel, hvor vi helt naturligt må tage stilling til spørgsmålet: hvad er grammatikkens funktion i en kommunikationssituation? Hvad skal en kode gøre godt for? Bühler stillede sig aldrig den slags spørgsmål. Vi ved at sprogets hovedfunktion er at fungere som meddelelsesmiddel mellem mennesker, og at sproget er designet til at udføre sin hovedfunktion. Ingen har tilsyneladende overvejet om grammatikken kunne have én samlet funktion i en kommunikationssituation.

4. Afsenders model – Den grammatiske Trekant

Da leksemer er arbitrære størrelser og derfor statiske i sig og helt uden retning, må sproget have et middel der kan gøre dem dynamiske og retningsbestemte. Det er netop her grammatikken kommer ind i billedet. Uden en grammatik ville de arbitrære tegn være totalt hjælpeløse i en kommunikationssituation. Tegnets omnipotens ville være tom og meningsløs. Det er netop pga. tegnets arbitraritet at sproget må have en grammatik der kan give det fuldstændigt statiske tegn en semiotisk retning og samtidig en konkret stemme til det ellers totalt stumme tegn. Det arbitrære tegn er et symbol der blot nævner. For at et symbol kan få adgang til noget specifikt, må det transporteres derhen. Grammemer er indekser der fører det indlejrede symbol hen til sit bestemmelsessted.

I modsætning til afkodning der er en søgen i alle mulige retninger, stiller kodning afsender overfor et obligatorisk valg mellem tre målretninger. Det skyldes at der altid er tre deltagere i en kommunikationssituation – eller sagt på en anden måde – det Bühler kalder “sagsforhold” har i virkeligheden tre forskellige modaliteter eller forståelser: 1) situationen som sådan, 2) afsenders oplevelse af den, og 3) modtagers oplevelse af den (se Durst-Andersen 1992 for en kognitiv begrundelse af dette forhold). Da det der samler disse tre modaliteter, allerede er indeholdt i leksemet, kan grammemet ikke blot gentage det og derved ikke komme nogen veje, men må vælge en retning. Med andre ord kan man referere til situationen som sådan, til afsenders oplevelse af den eller til modtagers oplevelse – det sidste giver en information: en information er netop det sproglige resultat af afsenders sammenligning af sin egen oplevelse med modtagers oplevelse: hvis der er sammenfald, er det gammel information; er der ikke sammenfald, er det ny information. Modtager ved med andre ord at der bag informationen ligger en oplevelse hos afsender, og der bag den oplevelse også ligger en situation der.

Sproget må således vælge mellem tre forskellige eksistensmåder af ét og samme fænomen for ikke at komplicere tingene for afsender i kodningsprocessen og for ikke at forvirre modtager i afkodningsprocessen. Med andre ord er der tale om en enten-eller relation ifm. kodning (se fig. 2).

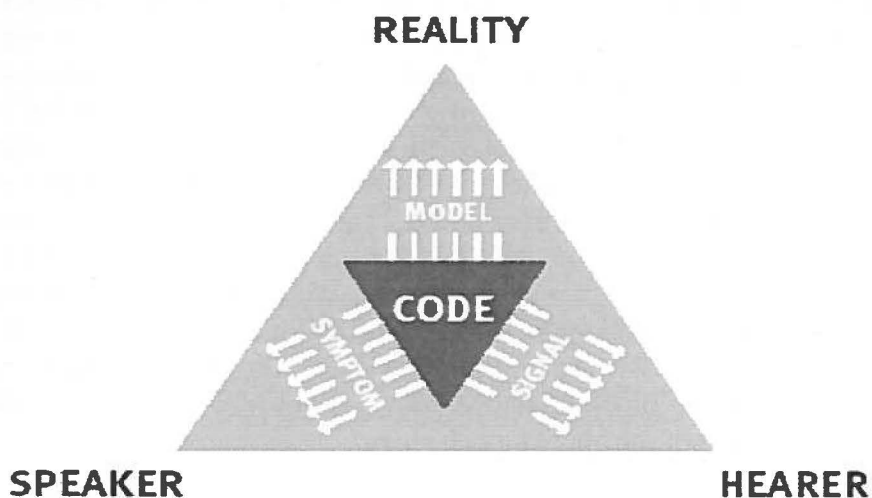

Fig. 2: Afsenders model – Den grammatiske Trekant

Afsender ved at et symbol potentielt set er tretydigt og at han må vælge om ytringen skal forstås som en model af situationen der fremstilles, et symptom på afsenders oplevelse af den eller som et signal til modtager om at finde en matchende eller en ikke-matchende oplevelse. Kun derigennem kan modtager vide hvordan ordene samlet skal forstås (jf. Durst-Andersen 2005b). Alle sprog har altså et sæt af symboler, dvs. et leksikon, men de er tvunget til at vælge mellem tre typer af indekser, dvs. om der peges på situationen som sådan, på afsender eller på modtager.

Når dette fundamentale valg af retning er truffet, står afsender over for endnu et valg: rammes målet (dvs. situationen, afsenderen eller modtageren) der nu peges på: (1) Er genstanden tilstede i den situation der refereres til? (2) Er genstanden en del af afsenders oplevelse? (3) Er genstanden en del af modtagers oplevelse? Dette valg er basalt set ikonisk og resultatet vil være et valg af et specifikt grammem (se nedenfor). Dette forklarer hvorfor Jakobson fandt ikonicitet inden for den grammatiske semantik (jf. Jakobson 1962, 1963 og 1965).

5. Tre arter af grammatisk orientering

Efter 1957, hvor Chomskys *Syntactic structures* blev publiceret, har lingvister troet på eksistensen af en universel grammatik og har forsøgt at finde de sproglige udtryk for det universelle indhold. Man er derved kommet til at se bort fra nogle empiriske facts omkring sprog, nemlig at nogle sprog, fx russisk og dansk, ikke har meget andet til fælles end ord og sætninger, mens andre sprog kan have meget mere til fælles, fx dansk og engelsk. Indholdsforskellene og -lighederne viser sig naturligt nok ved forskelle eller ligheder i udtryksstrukturene. Men fordi sproget er blevet tolket ensidigt som arbitrært, lægges der ikke vægt på tegnets udtryksside. Man har fulgt devisen: Når noget er vilkårligt, følger det at man kan udtrykke det samme på vidt forskellig måde. Ved nu at hævde at sprogets grammatik er ét stort indeks med ikoniske relationer, får sprogets udtryksside en ny og afgørende rolle. Sprog ser forskellige ud, fordi de adskiller sig fra hinanden mht. indhold. Sprog kan kun vise sit indhold gennem udtryk. Det er en vigtig lære at drage.

Nogle sprog har en kode som fungerer som model af situationer. De har specifikke verbale og nominale kategorier der adskiller dem fra andre

typer. De har perfektiv og imperfektiv aspekt der adskiller en begivenhed (en tilstand der er forårsaget af en aktivitet) og en proces (en aktivitet der har en tilstand som sit formål), indikativ og konjunktiv der adskiller en reel begivenhed fra en forestillet begivenhed, og direkte og oblique kasus der adskiller referentiel brug fra non-referentiel. Derudover har de subjektsløse sætninger, fordi de går ud fra situationen selv: hvis der ikke er en figur på billedet af situationen, kan der ikke være et subjekt. Det betyder at *It is raining* med formelt subjekt blot er *Raining* i den type af sprog. Den type af grammatikker kaldes virkelighedsorienterede, og de findes i sprog som russisk, kinesisk og hindi.

Andre sprog har en kode der fungerer som symptom på afsenders oplevelse af situationen. Disse sprog har også aspekt, for begivenheder og processer kan opleves, men de mangler som regel infinitivformen, fordi den ikke kan opleves, kun forestilles. Derudover har de et meget veludviklet modussystem inden for indikativ for at kunne skelne om afsender selv har set eller ikke har set begivenheden der refereres til; og hvis han har det, hvad han så har set: kun tilstanden, kun aktiviteten eller både aktiviteten og tilstanden. Denne type af grammatikker kaldes afsenderorienterede, og de findes i sprog som bulgarsk, tyrkisk og grusisk.

En helt tredje type af sprog er dem der har en kode der fungerer som signal til modtager om at finde meningen med hvad der ofte forekommer at være den rene galsskab. Overvej fx flg. ytring: *Bush and Blair stayed in Iraq and the violence got worse*. Hvis man oversætter den direkte til russisk, vil man ikke blot få placeret Bush og Blair i Irak, men de vil også være udsat for en endnu større fare ved at blive der. I engelsk bruges Bush og Blair som metonymer for henh. de amerikanske og britiske tropper, hvilket enhver engelsktalende ved, fordi sproget er et signal til modtager om at genskabe de situationer der gemmer sig bag de ofte kortfattede informationer. Sådanne sprog har et veludviklet tempussystem med et skarpt skel mellem perfektum og imperfektum og et tilsvarende skel mellem ubestemt og bestemt artikel der begge sørger for at sproget kan tale om ny og gammel information. Derudover findes der *der*- og *det*-sætninger, fordi den sprogtype kræver at der skal være et subjekt i en hvilken som helst sætning – logisk eller ej. Den type af grammatikker kaldes modtagerorienterede, og de findes i sprog som fx engelsk, dansk og svensk.

Man kan selvfølgelig sige meget mere om dette, men jeg har i stedet valgt at samle nogle af de vigtigste ting i nedenstående skema. “Prominens” går tilbage til den indiske lingvist Bhat der i 1999 konstaterede at indiske sprog samlede sig i tre klynger – dem med mange aspektformer, dem med mange modusformer og dem med mange tempusformer. Det Bhat egentlig så, var tre forskellige typer af grammatikker og ikke blot tre tilfældige ophobninger af former.

	Virkelighedsorienteret	Afsenderorienteret	Modtagerorienteret
Repræsentanter	Russisk & Kinesisk	Bulgarsk & Tyrkisk	Engelsk & Dansk
Basisenhed	Situation	Oplevelse	Information
Afsenderorientering	Tredjeperson	Førsteperson	Andenperson
Afsenderfunktion	Rapporter	Kommentator	Meddeler
Identifikationsmarkør	Aspekt-prominens	Modus-prominens	Tempus-prominens

Det siger sig selv at effekten af at have så forskellige grammatikker er meget stor. Hvor stor den er, vil jeg forsøge at vise ved at anvende ét leksem der gøres målrettet vha. noget grammatik. Jeg tøver en kende, for ét-ordskommunikation er jo ikke ligefrem normen, men jeg gør det alligevel for at kunne illustrere den store forskel på en enkelt og overskuelig måde.

6. De tre afsender-stemmer i praksis

Lad os tage leksemet for “bog” i tre forskellige sprog og lad os putte et grammem på hvert af leksemerne for at gøre det sproglige symbol dynamisk og målrettet.

Knig-a (‘bog-nominativ’ på russisk), *kniga-ta* (‘bog-artikel’ på bulgarsk) og *the book* (‘bestemt artikel-bog’ på engelsk) har i dette tilfælde alle det samme sproglige indhold, men den russiske, bulgarske og engelske kode får symbolet til at pege på tre forskellige ting (se fig. 3). Rus. *kniga* peger på en specifik bog i en bestemt situation; bulg. *knigata* peger på en specifik bog i afsenders hoved; og eng. *the book* peger på en specifik bog i modtagers hoved. Hvis vi erstatter nominativ med genitiv i russisk, bliver bogen automatisk fjernet fra den konkrete situation. Såvel nominativ som akkusativ, dvs. de direkte kasus, kræver lokal reference. Derfor

vil “The book is not here” hedde *Knig-i* (Gen) *net* (Neg) – genitiven vil vise at bogen ikke er til stede i situationen, omend den findes i både afsenders og modtagers hoved. Hvis vi erstatter den såkaldte bestemte artikel i bulgarsk med nul-artiklen, dvs. *kniga*, vil bogen automatisk blive fjernet fra afsenders hoved og vil nu bare optræde som en bog i en bestemt situation. Hvis vi erstatter den bestemte artikel i engelsk med den ubestemte, dvs. *a book*, vil bogen automatisk blive fjernet fra modtagers hoved, men stadigvæk være i afsenders. Virkningen af den enkelte grammatik er således enorm.

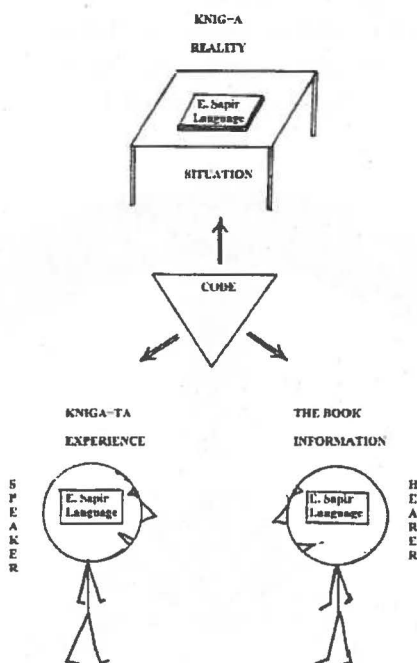

Figure 3: Effekten af de tre afsender-stemmer

Hvad de tre sprog således i dette tilfælde har til fælles er det potentielle, dvs. den internaliserede model af “bog” forstået som noget billedligt, dvs. et *image*, som er koblet til noget tankemæssigt, dvs. en *idea*. Dette “image-idea pair” (men ikke nødvendigvis alle andre) ligger til grund for alle de tre sprog og findes således i alle sprogbrugernes hoveder. Det er først når grammatikken kommer på at det bliver aktualiseret vidt forskelligt.

7. Modtagers model i revideret udgave – Det semiotiske Hjul

Når en russer siger en ytring med *kniga*, har modtager ikke noget besvær med at lokalisere den specifikke bog i en konkret situation, for den russiske grammatik fungerer som en model af situationer. Men modtager vil ikke vide om afsender har en oplevelse af den eller om det drejer sig om den bog som de talte om i går eller om en helt ny bog. Her er der ingen hjælp at hente fra den russiske grammatik. Med andre ord hjælper grammatikken den russiske modtager med situationen selv, men han er på Herrens mark, når det gælder afsenders oplevelse og meddelelsesværdien til modtager. Dette betyder at russere vil koncentrere sig om alt det som ytringen ikke siger for at få det maksimale ud af ytringen. De vil vide at enhver ytring er en model af en situation i en reel eller forestillet verden, et symp-

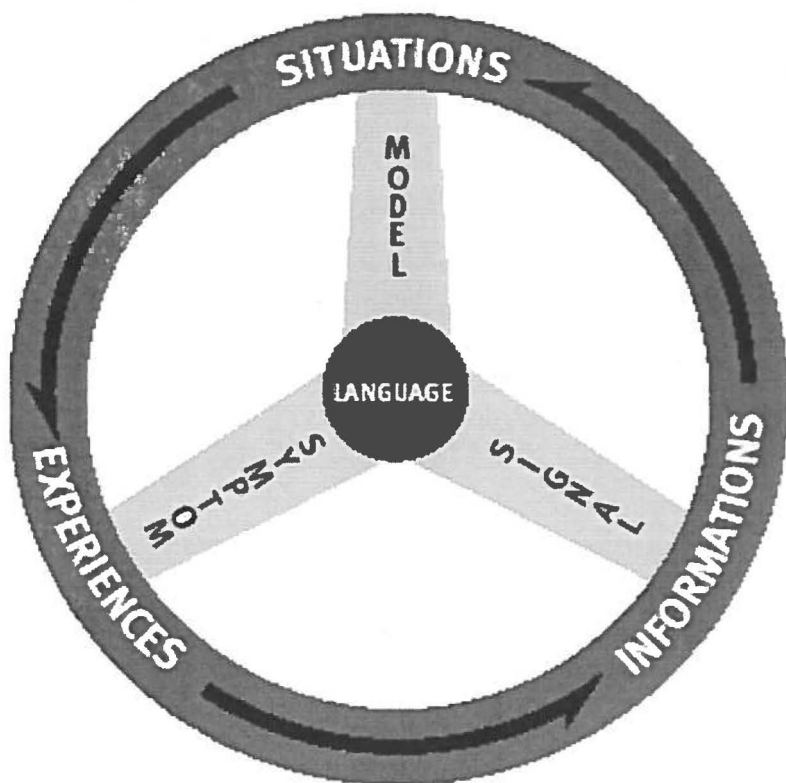

Fig. 4: Modtagerens model – Det semiotiske hjul

tom på afsenders oplevelse af den situation og et signal til modtager om at finde en matchende eller ikke-matchende oplevelse i sin egen erindringsverden. Det var, tror jeg, hvad Bühler egentlig mente med sin Organon-model, men selv om vi har revideret den på væsentlige punkter, har vi endnu ikke gjort den fuldstændigt egnet. Vi mangler stadig at fjerne dens statiske præg og erstatte den med et dynamisk. Det gør vi ved at indeslutte trekanten i et hjul som vi giver navnet "Det semiotiske Hjul" (se fig. 4).

Det semiotiske Hjul er konstrueret på en sådan måde at modtager må tage hele turen rundt ligegyldigt hvor han end lander. Russeren lander på *situationer* og må således tage resten af turen på egen hånd – men den skal tages, da der stadig mangler to typer af indhold. Bulgaren lander på *oplevelser* og må således tage resten af turen, dvs. via *informationer* og *situationer* for at kunne sno en ende på den nu samlede historie. Englænderen lander på *informationer* og må derfor tage resten af turen på egen hånd. *Bush and Blair stayed in Iraq* giver kun modtageren en vag fornemmelse af hvad der egentlig er på spil, fordi modtageren kun får en meddelelse, en slags pakke der skal pakkes helt ud for at kunne se alt indholdet. Modtager må selv finde ud af hvilken situation der refereres til og hvilke deltagere der findes. Det ved modtager, og han kommer således frem til at det er de amerikanske og britiske tropper i Irak der forblev der på ordre fra deres respektive statsledere, hvilket fik uroen til at blomstre op.

Pointen er altså at grammatikken hjælper modtager med én ting, mens han selv må finde ud af de to andre ting der er udeladt. Med andre ord kompenserer modtager selv for de manglende oplysninger i ytringen. Dette forklarer hvorfor oldrussisk var som moderne dansk for 1000 år siden, mens dansk var som moderne russisk for 700 år siden. Ved at fokusere på de dele der ignoreres af grammatikken kommer modtager uvilkårligt til at knytte nyt indhold til gamle udtryk. På den måde skaber al dagligdagskommunikation millioner af innovationer der på et tidspunkt kan gå sammen og i det lange løb føre til et typeskift. Det skete for oldrussisk og det skete for dansk, og det er i øjeblikket ved at ske for engelsk (se Durst-Andersen 2007).

8. Konkluderende bemærkninger

Hovedkonklusionen er klar: lingvistikken har egentlig aldrig været drevet som en semiotisk videnskab. Vi troede at Saussure fik lingvistikken til at blomstre som semiotisk videnskab ved at hævde at tegnet var arbitrært, men det blev faktisk forhindret af det. Folk drog deres egen konklusion: når det sproglige tegn er arbitrært, så er det også helt ligegyldigt hvordan man udtrykker sit grammatiske indhold. Man glemte at sproget kun kan vise hvordan indholdet skal forstås gennem sit grammatiske udtryk – der netop er rene indekser med ikoniske relationer i sig. For det andet viser det sig at kommunikationsforskning traditionelt set ikke har været bedrevet med ligeværdig fokus på de tre obligatoriske deltagere. Man har fokuseret på modtager, hvorved afsenderstemmen er gået tabt. Kun ved at indrullere afsender, som jeg her har forsøgt, kan vi nå frem til ægte dialogicitet (jf. Bachtin 1994 [1929]).

Henvisninger

- Bachtin, M. M. (1994) [1929]. *Problemy tvorčstva Dostoevskogo*. Next. Kiev.
- Bhat, D. N. S. (1999). *The prominence of tense, aspect and mood*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Bühler, K. (1934). *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. The Hague: Mouton.
- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental grammar. Russian aspect and related issues*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, P. (2005a). Mood and modality in Russian, Danish and Bulgarian. Determinant categories and their expanding role, i A. Klinge & H. H. Müller (red.) *Modality: Studies in form and function*, London: Equinox, 215-246.
- Durst-Andersen, P. (2005b). *Obščie i specifičeskie svojstva grammatičeskix sistem. K postroeniju novoj teorii jazyka* [The general and the specific features of grammatical systems. Towards a new theory of language]. Moskva: RGGU.
- Durst-Anderssen, P. (2006). From propositional syntax in Old Russian to situational syntax in Modern Russian, i O. Nedergaard Thomsen (red.) *Competing models of linguistic change. Evolution and Beyond*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 211-234

- Durst-Andersen, P. (2007). Dansk og engelsk i kontrast, i M. H. Andersen et al. (red.) *Ved lejlighed* (Festskrift til Niels Davidsen-Nielsen i anledning af hans 70 års fødselsdag), København: Dansk Sprognævn, 32-49
- Eco, U. (1975). *A Theory of semiotics*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Halliday, M. A. K. (1975). *Learning how to mean*. London: Arnold.
- Hjelmslev, L. (1943). *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København: Munksgaard.
- Hockett, C. F. (1963). The problem of universals in language, i J. H. Greenberg (red.) *Universals in language*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1-22
- Jakobson, R. (1960). Linguistics and poetics, i Th. A. Sebeok (red.) *Style in language*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 350-377.
- Jakobson, R. (1962). Zeichen und System der Sprache, *Selected Writings II*, The Hague-Paris: Mouton 1971, 272-279.
- Jakobson, R. (1963). Efforts toward a means-end model of language in interwar Continental linguistics, *Selected Writings II*, The Hague-Paris: Mouton 1971, 522-526
- Jakobson, R. (1965). Quest for the essence of language, *Selected Writings II*, The Hague-Paris: Mouton 1971, 345-359.
- Jensen, M. R. (1999). *Strukturen i russiske gestus. En semiotisk, semantisk og pragmatisk analyse* (= Copenhagen Working Papers in LSP 1-99). København: Handelshøjskolen i København.
- Kendon, A. (1995). Gestures as illocutionary and discourse structure markers in Southern Italian conversation, *Journal of Pragmatics* 23, 247-279.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- McNeill, D. (1992). *Hand and mind. What gestures reveal about thought*. Chicago: University of Chicago Press.
- Peirce, C. S. (1932): Elements of logic, i Ch. Hartshorne & P. Weiss (red.) *Collected papers of Charles Sanders Peirce*, Vol. II. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saussure, F. de. (1916). *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.

